

УДК 378.4:37.014.5+172.13

**«АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ОЗНАЧАЄ,
ЩО ОСОБИСТО ТИ ВИЗНАЧАЄШ
ПРОБЛЕМИ, ЯКІ НАМАГАЄШСЯ
ВИРІШИТИ...»**

**Інтерв'ю з Лі БЕННІХ-БЬОРКМАН,
професором кафедри політичних
наук та управління Університету
Уппсали (Швеція).
Розмову вів Сергій КУРБАТОВ**

В інтерв'ю з професором Університету Уппсали (Швеція) Лі Бенніх-Бьоркман розглянуто сучасний стан соціально-гуманітарних наук, специфіку шведської системи університетської освіти та питання, пов'язані зі значенням академічної свободи для успішного функціонування сучасного університету. Відзначено, що властива західним університетам тенденція скорочення підготовки студентів соціально-гуманітарного напрямку є помилковою та веде до кризи системи університетської освіти в цілому. На прикладі Швеції показано, що впродовж останніх років відбувається зниження якості університетської освіти, особливо в невеликих університетах та коледжах. Академічна свобода розглядається як ключовий принцип університетського життя, який дозволяє університету успішно здійснювати свої соціальні функції. Дається характеристика позитивних та негативних аспектів української системи вищої освіти, зокрема відзначено протиріччя між високим рівнем професійної підготовки викладачів та надмірною ієрархічністю та бюрократизацією системи вищої освіти.

Ключові слова: університет, соціально-гуманітарні науки, академічна свобода, програми докторської підготовки, управління університетом, символічна влада, система цінностей, особистість.

Лі Бенніх-Бьоркман — одна з провідних соціальних дослідників Скандинавії, авторитетний експерт з питань пострадянських країн. В 2008 році її було обрано на посаду почесного професора кафедри красномовства та політичних наук, заснованої в 1622 році Йоханом Шютте. З моменту створення посади Лі Бенніх-Бьоркман стала 21-ю особою, що її займає, і, при цьому, першою жінкою. З 2010 вона є науковим директором Центру ро-

сійських та євразійських досліджень Університету Уппсали, з яким у 2013 році Інститут вищої освіти НАПН України підписав договір про співпрацю. Крім чисельних наукових публікацій Лі Бенніх-Бьоркман є постійним автором шведських ЗМІ, справжнім публічним інтелектуалом в західному розумінні цього слова.

Давайте розпочнемо нашу розмову з аналізу ролі соціально-гуманітарних наук в сучасному світі. Існує думка, що прикладне значення цих наук нижче за інші, а тому кількість годин на їх вивчення в навчальних планах повинна бути скорочена. Що Ви думаєте з цього приводу? Якою є роль гуманітарних дисциплін в контексті людської культури?

Я вважаю, що соціально-гуманітарні науки відіграють принципово важливу, можна сказати, доленосну роль, адже саме вони вивчають те, що робить нас культурними істотами, людьми в загальноприйнятому значенні цього слова. І це моє тверде переконання. На жаль, ідея скорочення обсягу вивчення гуманітарних дисциплін зараз поширена не лише в Україні, а й в більшості європейських країн, зокрема в Швеції. Вважаю це дуже небезпечною тенденцією, яка підтримується відсутністю бачення стратегічних перспектив розвитку людства. Один з сучасних авторів висловився, що зараз в університеті ми свідомо готуємо технічно компетентних варварів, і це не перебільшення. Навпаки, ця тенденція стає домінантою освітньої політики, яка вже призводить до сумних наслідків. До речі, аргументом на користь значення гуманітарної освіти є те, що в Східній Європі в 90-ті роки найбільш успішні суспільні трансформації відбулися в країнах, де до влади прийшли особи з гуманітарною освітою, з філософським, мистецьким, творчим сприйняттям дійсності. Згадаймо хоча б Вацлава Гавела! Саме в контексті суспільних трансформацій яскраво простежується значення гуманітарної підготовки, адже суто утилітарні, технологічні підходи тут не працюють, ми маємо справу з особистістю, її цінностями та переконаннями. Але урядовці та політики часто не усвідомлюють це, не розуміють, як функціонує соціальна природа людини, і це призводить до проблем, часом драматичних.

А як змінилася ситуація з соціально-гуманітарними дисциплінами в Швеції на прикладі Вашого рідного факультету політичних наук та управління Університету Уппсали (який, до речі, є найстарішим факультетом політичних наук у світі) впродовж останніх двадцяти років?

Так, для адекватного розгляду цього питання потрібно поглянути на загальну ситуацію з соціально-гуманітарними дисциплінами. Існує тенденція

до скорочення їх фінансової підтримки, зокрема, витрат на підготовку одного студента. Поширюється різниця між кількістю тих, хто навчається на технологічних факультетах та тих, хто бажає вивчати наші дисципліни. Як наслідок, ми примушені скорочувати навчальне навантаження. Якість соціально-гуманітарної підготовки знижується, а кількість студентів в групі, навпаки, збільшується. Це призводить до додаткового тиску на викладачів та знижує їх самооцінку. Подібні процеси відбуваються не лише в Швеції, а й, наприклад, у Великій Британії. Там університети повинні виділяти додаткові кошти на підготовку студента в галузі соціально-гуманітарних наук, оскільки їх вивчення тлумачиться як розкіш, що не є доцільною. І це погано. Керівництво сучасного європейського університету в більшості випадків, на мою думку, є недостатньо інноваційним. Вони вважають, що можуть все спланувати та контролювати світ, але в реальності це шкодить університетській освіті.

Ситуація виглядає не зовсім оптимістичною. Чи можете Ви за цих умов стверджувати, що маєте можливість залучати до своїх докторських програм найкращих молодих інтелектуалів? І взагалі, як організовані програми докторської підготовки на Вашому факультеті?

Відділення докторської підготовки на нашому факультеті є досить великим. На ньому навчається приблизно 40–45 студентів денної форми. Щорічно ми оголошуємо 2–3 відкриті позиції і конкуренція за ці позиції є дуже жорсткою. Так, в цьому році ми маємо 150 заявок від потенційних студентів. І багато з них мають високий інтелектуальний рівень та якісну підготовку, публікуються у авторитетних міжнародних журналах. Тож на рівні докторської підготовки ми справді можемо відбирати найкращих. Але на рівні магістерської та бакалаврської підготовки спостерігається зовсім інша ситуація, і це не лише моя особиста думка. Там ми зустрічаємо в цілому непоганих студентів, рівень підготовки яких є відверто недостатнім. Студентів, які бажають вчитися, але не мають для цього відповідних знань та здібностей. І це в Університеті Уппсали, який вважається одним з найпрестижніших в Швеції! Ситуація в нашому університеті є вершиною айсбергу — у багатьох невеликих університетах та коледжах таких студентів (і викладачів!) значно більше. Я не кажу вже про середню школу. І ця проблема поглиблюється.

У Вас є ідеї стосовно можливих шляхів вирішення цієї проблеми?

Справа в тому, що шведські університети зацікавлені у збільшенні кількості студентів. Але існують певні стандарти якості отриманої освіти. Ми

не можемо ставити гарні оцінки студентам, які цих оцінок не заслуговують. Вважаю, що вся наша система освіти повинна бути реформованою. Так, вчителями в Швеції часто стають ті, хто не може займатися нічим іншим. Вони недостатньо освічені, мають проблеми з математикою. Тобто, відбувається такий собі негативний рекрутинг. І це створює проблеми. Також ми повинні подумати, як створити систему масових університетів. Наприклад, в США система університетської освіти є дуже диверсифікованою, існує велика кількість коледжів, що не мають докторських програм, лише програми професійної освіти. І це може бути дороговказом для нашої системи освіти. Крім того, хоча цю проблему важко артикулювати, ми повинні мати на увазі, що не всі молоді люди достатньо підготовані для отримання університетської освіти, і не всім вона потрібна з точки зору планів на подальше життя. Зараз суспільні вимоги до спеціалістів на всіх рівнях дуже високі — можливо, замість університетських курсів деяким молодим людям варто отримувати поглиблену професійну підготовку. В такому випадку університетську освіту будуть отримувати ті, хто її дійсно потребує.

У 2008 році Вас обрали на посаду почесного професора найстарішої в світі кафедри красномовства та політичних наук, заснованої в 1622 році Йоханом Шютте. Можна попросити Вас розповісти про свою діяльність на цій посаді?

Поряд із звичайними професорськими обов'язками як от викладання, наукове керівництво, проведення власних досліджень, я виконую одну дуже відповідальну місію — займаюся присудженням щорічної премії кращому політологу світу. Це премія Йохана Шютте в галузі політичних наук, заснована в 1995 році, яка є найбільшою фінансовою винагородою в галузі політології у світі. Її розмір складає приблизно 70000 американських доларів. Першим лауреатом премії Йохана Шютте став класик сучасної політичної думки Роберт Даль, в подальшому її отримали Сідней Верба, Теда Скокпол, Рональд Інглегарт та інші визначні науковці. Тож завдяки цій посаді я органічно інтегрована в сучасне дослідницьке середовище. Чим я ще займаюся на цій посаді? Завдяки тому, що це — найстаріша професорська посада, я займаю певну символічну позицію в нашому університеті і на власному факультеті. Це можна назвати символічною владою. Люди прислуховуються до того, що я говорю. До речі, одна з найважливіших соціальних ролей, яку я обрала для себе і постійно дотримуюсь — бути публічним інтелектуалом. Після обрання на посаду я стала значно більше брати участь у різноманітних інтелектуальних дебатах, виступати на телебаченні, писати статті в різні популярні видання та газети. Я вважаю це дуже важливим.

Знаю, що Ви займалися дослідженням проблеми академічної свободи. Як би Ви охарактеризували ситуацію з дотриманням академічної свободи в Швеції та яку роль відіграє академічна свобода в університетському житті?

Академічна свобода відіграє в університетському житті принципово важливу роль. В моєму розумінні це не вседозволеність і не певний привілей, а засіб існування інноваційного мислення, можливість постійно знаходити нові проблеми, рішення, інтерпретації. Без свободи процес навчання втрачає суттєву для нього можливість обирати, що веде до невиправданих обмежень. Звичайно, тут не слід забувати про відповідальність, адже це — один з принципів побудови будь-якої людської спільноти. Академічна свобода означає, що особисто ти визначаєш проблеми, які намагаєшся вирішити. Також особисто ти обираєш методи дослідження та відстоюєш своє особисте бачення програми дослідження. Часом колеги не розуміють тебе, керівництво нагадує про відповідальність та намагається втручатися в процес, контролювати його, вони немов би глухі відносно твоїх аргументів, однак підкоритися цьому тиску означає стати на хибний, нетворчий шлях. До речі, за радянських часів гальмом економічного і суспільного розвитку була не лише планова економіка, а й обмежені можливості реалізації креативного потенціалу, творчої енергії. І у цьому відношенні ситуація змінюється на краще. Стосовно принципу дотримання академічної свободи у Швеції — на жаль, у наш час він не є інтегральною складовою всіх наших, або ж взагалі європейських університетів. В невеликих та не дуже престижних університетах ситуація часом викликає занепокоєння. Університетський менеджмент та викладачі працюють в умовах фінансового тиску, вони не мають грошей на проведення досліджень, що робить дотримання академічної свободи проблематичним та підриває довіру до університету як соціальної інституції. На щастя, міцність традицій та престижність Університету Уппсали дозволяє нам уникнути цих проблем.

Чи існує в Університеті Уппсали певний механізм, який забезпечує дотримання академічної свободи як фундаментального принципу університетського життя?

Так, звичайно. Захист академічної свободи консолідує університетську спільноту, дослідників — ми готові відстоювати відповідні цінності. Кожен з нас намагається контролювати, наскільки принципу академічної свободи відповідає діяльність представників університетського менеджменту та інших дослідників. Це своєрідне колективне підтримання атмосфери

академічної свободи. До речі, якщо тебе не задовольняє ця атмосфера, ти можеш змінити місце роботи, оскільки твої дослідження — це певний інтелектуальний капітал. І це — теж реалізація принципу академічної свободи. Однак мушу зазначити, що академічна свобода в наш час зазнає нападу з боку певних сил, тож відстоювати цей принцип дуже важливо для повноцінного університетського життя, без академічної свободи ідея університету вмирає.

Впродовж останніх десяти років Ви регулярно відвідуєте Україну, зустрічаєтесь з нашими політиками, науковцями, журналістами. Чи не могли б Ви окреслити позитивні та негативні риси української системи університетської освіти?

Давайте розпочнемо з позитивних рис. В українському університетському середовищі багато справжніх інтелектуалів та яскравих особистостей. Особисто я поважаю інтелектуалізм. Мені подобається, що між вашими викладачами та студентами часто існують теплі міжособистісні стосунки — це те, що важко уявити в Швеції. Подібні стосунки, на мою думку, є позитивним фактором виховання та розвитку особистості у студентів. Негативним моментом української системи університетської освіти є її дуже ієрархічна структура, яка вимагає повного конформізму та регулюється ідеями та принципами, далекими від академічної свободи. Тобто система потребує змін, реформ, особливо в галузі соціально-гуманітарних дисциплін, для яких принцип свободи є особливо важливим. До речі, система університетської освіти в європейських країнах та її проблеми є предметом жвавої дискусії в наш час, багато хто вважає, що вона теж потребує суттєвих змін. Тому в якості ролевої моделі для України я б порадила кращі американські університети, яким вдається гармонійно поєднати якісне навчання з сучасним рівнем вільних наукових досліджень. Тому українцям варто орієнтуватися в своїх реформах на кращі університети США.

І останнє запитання, яке передбачає коротку відповідь. Перебуваючи в Україні Ви відчуваєте себе в Європі?

Так, безперечно!

«Академическая свобода значит, что лично ты определяешь проблемы, которые пытаешься решить ...»

Интервью *Ли БЕННИ-БЬОРКМАН*, профессором кафедры политических наук и управления Университета Уппсалы (Швеция). Беседовал *Сергей Курбатов*

В интервью с профессором Университета Уппсалы (Швеция) Ли Бенни-Бьоркман рассматривается современное состояние социально-гуманитарных наук, специфика шведской системы университетского образования и вопросы, связанные со значением академической свободы для успешного функционирования современного университета. Отмечается ошибочность характерной для западных университетов тенденции к сокращению объёма подготовки студентов социально-гуманитарного направления, что ведёт к кризису системы университетского образования в целом. На примере Швеции показано, что в последние годы наблюдается снижение качества университетского образования, особенно в небольших университетах и колледжах. Академическая свобода рассматривается в качестве ключевого принципа университетской жизни, позволяющего университету успешно осуществлять свои социальные функции. Дается характеристика позитивных и негативных сторон украинской системы высшего образования, в частности отмечено противоречие между высоким уровнем профессиональной подготовки преподавателей и чрезмерной иерархичностью и бюрократизацией системы высшего образования.

Ключевые слова: университет, социально-гуманитарные науки, академическая свобода, программы докторской подготовки, управление университетом, символическая власть, система ценностей, личность.

«Academic freedom means that you personally identify the problems, which you want to solve»

Interview by Professor *Li BENNICH-BJÖRKMAN* (University of Uppsala, Sweden), conducted by *Sergiy Kurbatov*

Interview with Professor of the Department of Government, University of Uppsala (Sweden) Li Bennich-Björkman is devoted to the analyses of situation in contemporary humanities and social sciences, specific features of Swedish system of university education and the issue of academic freedom as an essential principle of university life. Professor Li Bennich-Björkman mentioned the dangerous consequences of shortening the number of students, who study humanities and social sciences, which could be resulted in general crisis of university system. The process of decreasing of quality of university education in Sweden during last years is also observed. This process is especially visible

at small universities and colleges. Li Bennich-Björkman think that academic freedom is a key principle of university life, which helps university to maintain it's main social functions. Also, Professor Bennich-Björkman characterized the advantages and disadvantages of Ukrainian system of university education. She mentioned the contradiction between a number of bright and intellectual university teachers and high level of bureaucratization in system of education, it's hierarchical nature.

Keywords: *university, humanities and social sciences, academic freedom, doctoral programs, university management, symbolic power, system of values, person.*